

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kenarda Kalmış* Yazılarında Eğitime Dair Düşünceleri

Halit Ziya Uşaklıgil's Thoughts on Education in his Writings in Kenarda Kalmış

Zeynep ŞENER¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)



¹ AHBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilimdalı, Ankara, Türkiye.
zeynep.sener@hbv.edu.tr

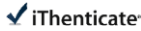
Geliş Tarihi/Received: 01.06.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 12.08.2025

Atıf /Cite this article:

Şener, Z. (2025). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kenarda Kalmış* Yazılarında Eğitime Dair Düşünceleri. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (23), 143-156.

This article checked by



Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Türk edebiyatında birçok türde eser veren Halit Ziya Uşaklıgil edebiyatçı olmasının yanında eğitimci kimliğiyle de ön plana çıkar. Yazar kurmaca metinlerinin yanı sıra düşüncelerini kaleme aldığı köşe yazılarında da Türk edebiyatına ve okuruna yeni bakış açıları kazandırmayı hedefler. Eğitimin tamamlayıcı ve onarıcı etkisine inanan Halit Ziya Darülfünun'da müderrislik yapar. Toplumsal yaşamda hem bilimsel hem de ahlaki eğitimin gerekliliğine inanan yazar *Kenarda Kalmış* isimli kitabında eğitimde kendisi için önem atfeden meseleler üzerine çeşitli yazılar kaleme alır. Ahlak eğitimi, değer kavramı, Avrupa'ya tahsil için öğrenci gönderilmesi ve bu gençlerin yurda döndüklerinde eğitimlerini nasıl değerlendirebilecekleri kitapta Halit Ziya'nın önemle üzerinde durduğu konular arasındadır. Eğitimin önemini ve vazgeçilemez oluşunu vurgulayan yazar ilerlemenin anahtarını eğitimde bulur. Avrupa eğitimi hususunda şikayetlerini ve çözüm önerilerini sunan yazar bu hususta bir eğitimci olarak dikkat edilmesi gereken noktaların altını çizer. Söz konusu çalışmada Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kenarda Kalmış* isimli kitabında yer alan düşünce yazılarında eğitime dair düşünceleri ele alınacak ve bu görüşlerin sunduğu çözüm önerileri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Kenarda Kalmış*, Eğitim, Değerler Eğitimi.

Abstract

Halit Ziya Uşaklıgil, who has produced works in many genres in Turkish literature, stands out as an educator as well as a writer. The author aims to provide new perspectives to Turkish literature and his readers in his columns where he writes his thoughts as well as his fictional texts. Halit Ziya, who believes in the complementary and restorative effect of education, works as a lecturer at Darülfünun. The author, who believes in the necessity of both scientific and moral education in social life, writes various articles on issues that are important to him in education in his book *Kenarda Kalmış*. Moral education, the concept of value, sending students to Europe for education and how these young people can evaluate their education when they return home are among the topics that Halit Ziya emphasizes in the book. Emphasizing the importance and indispensability of education, the author finds the key to progress in education. The author, who presents his complaints and solution suggestions regarding European education, underlines the points that should be considered as an educator in this regard. In this study, Halit Ziya Uşaklıgil's thoughts on education in his book *Kenarda Kalmış* will be discussed and the solution suggestions offered by these views will be examined.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, *Kenarda Kalmış*, Education, Values Education.

Giriş

Türk edebiyatının öncü isimlerinden biri olan Halit Ziya Uşaklıgil, roman, hikâye, tiyatro, mensur şiir, anı ve düşünce yazısı gibi pek çok türde eser vermiştir. Yazdıklarıyla edebiyata ve sanata olan katkılarının yanı sıra döneminde yaşananlara ve toplumsal gelişmelere de dikkat çekmeyi hedefleyen Halit Ziya, eserlerinde yaşadığı çağın dinamiklerine de yer verir. Roman ve hikâyelerinde bireye ve bireyin iç dünyasına öncelik tanıyan yazar, yazdığı düşünce yazılarında ve anılarında ise içinde yaşadığı toplumun güncel sıkıntılarına eğilir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in ilk edebî yazısı 1883 yılında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde “Aşkımın Mezarı” başlığıyla yayımlanır (Huyugüzel, 2010: 18). Bu ilk kalem tecrübesini takip edecek yazıları, *Hizmet* gazetesinde yayın hayatına attığı ilk adımlar, İzmir dönemi romanları ve özellikle Servet-i Fünûn döneminde yazdığı eserleriyle Halit Ziya, Türk edebiyatındaki yerini ön sıralara taşıyacak ve yazdıklarıyla adından övgüyle söz ettirecektir. Modern romanın kurucularından olan ve edebiyat tarihi alanında yazdıklarıyla dönemine ışık tutan Halit Ziya Uşaklıgil düşünce yazısı ve eleştirileriyle de dikkati çeker. Edebî bir tür olarak roman, kurmaca olmasının yanında toplumsal hayata dair tüm gelişmelerin de takip edilebileceği bir yapıya sahiptir. “Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul seçkin çevrelerinin durumu hakkında bize önemli bilgiler verir. Bu kaynaklar, ayrıca, Osmanlı aydınlarının sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler” (Mardin, 2020: 30). Bu bağlamda romanların sosyal ve kültürel değişimin bir takipçisi olduğu döneminin ve ait olduğu toplumun değerlerini yansıttığı ifade edilebilir. Bu hassasiyetle Türk edebiyatında yazarlar da ait oldukları dönemin toplumsal gelişmelerine ait bilgilere eserlerinde sıklıkla yer verirler.

Okuma ve yazmaya olan ilgisi henüz küçük yaşlarında başlayan Halit Ziya zamanla okuma yelpazesini genişletir ve özellikle Fransız kaynaklara ilgi duymaya başlar. Halit Ziya Uşaklıgil, kurmaca metinlerin yanı sıra düşüncelerini kaleme aldığı köşe yazılarında Türk edebiyatına ve okuruna yeni bakış açıları kazandırmayı hedefler. Türk edebiyatının Batılı anlamda modernleşmesi için çalışan öncü isimlerden biri olan Halit Ziya yeni ve çağdaş olana yönelme çabasıyla eserlerini kaleme alır.

Türk Eğitim Tarihine Kısa Bir Bakış

Toplumsal hayatta birbirinden ayrı düşünülmemeyecek iki kavram olan eğitim ve edebiyat bireyin sosyal bir varlığa dönüşmesinde en büyük yardımcılarıdır. Edebiyat ve eğitim kavramları ortak anlamda ve ortak hedeftedirler. Edebiyat ve eğitim aralarındaki sıkı bağdan dolayı birlikte değerlendirilmesi gereken kavramlardır ki edebiyatın kökü olan “edeb” terbiye ve eğitim kelimeleriyle karşılanır (Kavcar, 1999: 2). Toplumsal bir varlık olarak insan eğitim ile yaşadığı zamana, insanlara ve yaşam şartlarına ayak uydurabilir. Güncel Türk Dil Kurumu Sözlüğünde eğitim: “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme; terbiye” (TDK, t.y.) anlamlarına gelir. Öğretim ise: “Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi; talim, tedrisat” (TDK, t.y.) anlamlarında ele alınır. Aile ortamında eğitime dair başlayan ilk aşamaları okul sıraları ve hayatın her noktasında varlığını sürdüreceği olan bir eğitim süreci takip eder. Bireysel alandan başlayıp toplumsal alana ilerleyen bu süreçte birey olabilme, karar alabilme, sosyal yaşana ortak olabilme, katkı sağlayabilme ve ilerleme kaydetme esastır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in dönemindeki eğitim kurumlarını genel çerçevesiyle şöyle sıralamak mümkündür: İlk ve orta öğretim kurumu olarak Sıbyan/İbtidâî Mektepleri, Mekteb-i Rüştîyeler, Mekteb-i İdadiler, Mekteb-i Sultanî ve yabancılara ait özel okullar sayılabilirken yükseköğretim kurumu olarak ise Mekteb-i Tıbbiye, Askerî Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Hukuk, Mekteb-i Mülkiye, Darülfünun, Mühendislik Mektebi ve Darü'l-Muallimat anılabilir. Mahalle mektebi ve sıbyan mektepleri eğitim sisteminin ilk basamağını oluşturur. Sonrasında sıbyan mekteplerinin daha iyi eğitim veren bir üst basamağı niteliğini taşıyan ilk rüştiye 1846 yılında açılır. Bu eğitim kurumu daha ziyade devlet dairelerine memur yetiştirme amacını taşır. İlk açıldığında sadece erkek öğrencilere eğitim veren rüştiyelere 1859'da kız rüştiyeleri eklenir. Ayrıca kızların eğitimi kapsamında 1868 yılında İstanbul Beyoğlu'nda öğretim dili Fransızca olan Mekteb-i Sultanî adında bir lise de açılmıştır (Ergin, 1977: 482-483). Kızların da bu lisede eğitime kabul edilmeye başlanması eğitimde eşitlik bağlamında dikkat çekicidir. Buradan söz konusu dönemde hem kızların eğitimine hem de yabancı dil ağırlıklı eğitime önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu konuya ek olarak söz konusu dönemde Halit Ziya *Kenarda Kalmış* kitabında “Mekâtib-i

Sultaniye” isimli bir yazı yazar ve burada liselerde eğitimin on iki yıldan on bir yıla düşürüldüğünü duyurur. Yazar, burada bu durumun yaşam için bir yıl tasarruf mu yoksa gençler için hayata erken atılmak zorunda kalacakları bir zorluk mu olduğunu tartışır (2017: 253-254).

Eğitim tarihinde 1875’ten itibaren askeri rüştiyeler açılarak orduya iyi eğitilmiş aydın subaylar yetiştirilmesi hedeflenir (Akyüz, 2009: 164). Tanzimat dönemiyle birlikte artan Batılılaşma çabaları sonrası yabancı okulların sayısı da gittikçe artmıştır. “Müslüman Türk toplumuna on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru damla damla akmaya başlayan Batılı eğitim, yirminci yüzyılın başlarında giderek gelişerek bir sel hâline dönüşür” (Davison, 2020: 668). Avrupa devletlerinin desteğini kolaylıkla sağlayabilen bu okullar ülke yönetimine taleplerini de rahatlıkla iletirler ve istedikleri her ayrıcalığa zahmetsizce erişebilirler. Bu bağlamda bazı eleştirmenler yabancı mekteplerin sayısının artmasını ülke için büyük bir tehlike olarak yorumlarlar. Nurettin Topçu, yabancı okullar hakkında şu görüşü savunur: “Yabancı mekteplerin yayacağı kültürler, bir memlekete medeniyet ve irfan getirmez, belki o milletin kültürünü yara bere içinde, perişan bırakır, millî şahsiyetini millet kültürüyle kazanmasını imkânsız kılar” (Topçu, 2018: 101). Bu bağlamda açılan yabancı okullar sadece eğitimi değil kendi kültürlerini de yadıkları için eleştiri hedefi olurlar.

Osmanlı döneminde varlıklarını uzun süre muhafaza eden azınlıklara ve yabancılara ait okullar Tanzimatla birlikte sayılarını giderek artırırılar. Tanınan yeni haklarla açılmaya devam eden bu okullar daha ziyade dini eğitim veren eğitim kurumlarıdır (Akyüz, 2009: 174). Tüm bunlara ek olarak kuruluş gayesi bünyesindeki öğrencileri bir Osmanlılık ideolojisi etrafında toplayıp birlik ve beraberlik içinde iyi bir Osmanlı vatandaşı olarak yetiştirmeyi planlayan bir eğitim kurumunun açılması hedeflenir. 1868 yılında kurulan ve eğitim serüvenine devam eden Mekteb-i Sultanî aynı zamanda dini temelli ve örgütlü eğitimin yerine lâik eğitimin tercih edilmeye başlanmasının dikkat çekici bir örneğini teşkil etmektedir (Alkan, 2000: 7). Bunun yanında iyi yöneticilere olan ihtiyaç neticesinde, müdürlük yahut kaymakamlık gibi idari görevleri yerine getirecek memurların yetiştirilmesi amacıyla 1859’da bir yüksekokul vasfıyla Mekteb-i Mülkiye kurulmuştur (Akyüz, 2009: 170). Amaç ve kapsamı değişiklik gösteren bu eğitim kurumları Türk gençlerini farklı alanlarda yetiştirmeyi, bilinçlendirmeyi ve ülkesine faydalı birer birey haline getirmeyi hedefler.

Ülkemizde tarihi gelişimi bu şekilde seyreden ve zamanla yeni kurumların da eklenmesiyle çerçevesi genişleyen eğitim kavramının önemi ise yüzyıllar geçse de değişmeyecek bir olgudur. İstenilen biçime ulaşmak ve istenilen özelliklerin kazandırılmasını beklemek eğitim almanın sonuçlarındandır. Eğitimin ulaşmaya çalıştığı hedef topluma faydalı bir birey yetiştirmek olduğu için eğitim bireye iyilik yapabilme ve kötülükten uzak durabilmeyi aşılmalı ve onu bu bağlamda güçlü biri hâline getirmelidir (Binbaşıoğlu, 2009: 247). Bireyin hem mental hem de kültürel bağlamda olgunluğa ulaşmasını amaçlayan eğitim onu toplumsal hayata hazırlayan en önemli etken konumundadır.

Müderri Halit Ziya

Halit Ziya Uşaklıgil, romanları ve hikâyeleri gibi kurmaca eserlerinde olduğu kadar düşünce yazılarında da okumaya, yazmaya kısacası eğitime verdiği önemi her fırsatta kanıtlar. Halit Ziya eğitime verdiği değer kapsamında, eğitmen olarak da görev aldığı Darülfünun’da verdiği derslerle gençlerin ufkunu genişletmeye çalışır. İkinci Meşrutiyet’ten sonra 1908-1909 eğitim yılı için Darülfünun’un edebiyat şubesine dönemin edebiyatçılarından birçok müderri atanır. Atanan müderrişlerden biri olan Halit Ziya 16 Kasım 1908’de “Târih-i Edebiyât” dersi, 25 Ocak 1909’da ise “Edebiyât-ı Türkiye” dersi için Darülfünun’da görevlendirilir (Selçuk, 2012: 61-62). Müderriş Halit Ziya, edebiyat ve eğitim yolunda verdiği dersler ile Darülfünun’un edebiyat şubesine devam eden gençlere edebiyat tarihini öğretir. Halit Ziya yabancı dile ve diğer milletlerin edebiyatlarına da oldukça ilgilidir. Yazar, “Yunan ve Lâtin edebiyatından koşarak geçtikten sonra Fransız, İtalyan, İspanyol, Alman edebiyatı hakkında” (Uşaklıgil, 1962: 191) dersler vermeye başlar. Verdiği bu dersler onun hem ilgi alanını hem de kültürel birikimini kanıtlar niteliktedir. Bu bağlamda Halit Ziya’nın birçok medeniyete ait edebiyat tarihi hususunda geniş bilgiye sahip olduğu söylenebilir.

Halit Ziya Uşaklıgil için Darülfünun’a müderriş olarak atanmak oldukça gurur vericidir. Eğitim hayatında, ezber yaparken sıkıntı yaşadığını belirten Halit Ziya, derslerinde yaşadığı duraksama anlarını beyninin bir tasın içinde aniden donmasına benzetir (Uşaklıgil, 2012: 462). Her ne kadar bu duraksamalar Halit Ziya’yı endişelendirse de Darülfünun’u, İzmir İdadisi’nde verdiği Fransız ve Türk Edebiyatı derslerinde temelini attığı edebiyat tarihi çalışmalarının gelişimi için bir fırsat olarak değerlendirir. Halit Ziya vereceği Batı edebiyatı dersi için Ahmet Mithat’ın Yunan ve Latin edebiyatlarından

başlama önerisini kabul eder ve ilk edebiyat tarihi kitabının çerçevesini bu dersin notları oluşturur (Uşaklıgil, 2008: 892-893). Darülfünun'da geçirilen bir yılın sonunda Halit Ziya'nın müderrislik görevine ara verilir. 1909 yılı Nisan ayından itibaren Mabeyn'de başkatiplik görevine atanan yazar için bu vazife oldukça ağırdır. Bu görevinde geçen süre boyunca Halit Ziya Darülfünun'da müderrislik yaptığı zamanları özlediğini belirtir (Uşaklıgil, 2012: 596).

Halit Ziya'nın *Kenarda Kalmış* Yazıları

Halit Ziya Uşaklıgil bir eğitimci olarak elbette yaşadığı topluma ve döneme kayıtsız kalamaz. Bir edebiyatçı gözüyle eğitime, sosyokültürel duruma ve ahlaka dair problemlerin üzerine eğilen Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kenarda Kalmış* isimli kitabı 1924 yılında Orhaniye Matbaası'nda basılır. Yazarın düşünce yazılarından oluşan kitapta yirmi sekiz yazı bulunur: “Kenarda Kalmış”, “Hayal-i Giryan”, “Tabut-ı Muhteşem”, “Messina İçin”, “Hikmet-i Mizah”, “Bilmediğim Kadına”, “Türk Sesi”, “Mümârese-i Ahlâkiye”, “İnâs-ı Sultani”, “Çocuklarının Mektebi”, “Köy Gecesi”, “Casus-ı Muhterem”, “Gençliğe Dair”, “Bir Mesele-i Muavvece”, “Hatime-i Hikâye”, “Talebe Meselesi”, “Rüzgâr Eserken”, “Eşyamin Arasında”, “Tasallub-ı Şerâyin”, “Biraz Feryat”, “Kendine Mahsus”, “Sadâ-yı İncil”, “Essalâttü Vesselam”, “Seyyâle-i Hayat”, “İki Unsur”, “Mekâtib-i Sultaniye”, “Yaşlıların Hakkı”, “Musahabe Sanatı”. Halit Ziya kitabın ilk yazısı olan “Kenarda Kalmış”ta bu kitapta yer alan yazıların mahiyetini açıklar: “Bu kitabı teşkil eden makalelerin arasında hiçbir rabıta ve alaka mevcut değildir. Eğer onları mutlaka bir araya cemedem bir sebep lazım gelirse, aynı cereyanın güzergâhında yuvarlanıp giderken nasılsa bir kenara ilişerek kalmış olmalarından ibaret bir vech-i müşabehet bulunabilir” (2017: 15). Söz konusu kitapta yer alan yazıların ortak bir noktasının olmadığını ve kıyıda köşede kalmış yazılarını bir araya getirdiğini dile getiren yazar belki de bu yazıların unutulmasının, yayımlanmamasının daha hayırlı olacağına değinir. Kitaptaki yazıları seçerken herhangi bir ölçüye ya da çerçeveye bağlı kalmadığını belirten Halit Ziya onları tesadüfen bir araya getirdiğini vurgular: “Bazen bir fikrin doğruluğuna firifte olarak, bazen de bir yazının süsüne kapılarak bu kenarda kalmış şeyleri her kaideden ziyade tesadüfe tab'an topladım” (2017: 16). Bu açıklamayı yaptıktan sonra yazar, belki de yazıları arasında göz alıcı olanları kayırdığını ve bu kitaba topladığını itiraf eder. Kendisinin bu özelliğini de “veled-i Şark” olmasına bağlar: “Şark'ın edebiyatta zevki, az çok tecemmülât ve tezeyyünât ile mahmul olan yazılara mütemayil olduğundan, galiba ben de aynı temayül-i örfiyi rehber ittihaz eylemiş olduğuma hüküm veriyorum” (2017: 16). Yazar bu kitapta seçtiği yazılarda bireysel konulardan ziyade toplumsal gelişmeleri her açıdan ele almaya çalışır. Bu yazılarında savaş sonrası yıkımdan eğitime, çalışmanın öneminden gençlerin gelecek kaygısına kadar pek çok farklı konuda fikrini beyan eder. Halit Ziya *Kenarda Kalmış* kitabındaki yazılarda özellikle eğitime dair görüşlerini sunar. Yazar eğitim sisteminde olması gereken noktalara, etkili bir eğitimin icaplarına değinmiş ve toplumsal manada bireyi hayata hazırlayan bir unsur olarak eğitim üzerine eleştiri ve önerilerini sunmuştur. Bu çalışmada yazarın *Kenarda Kalmış* kitabındaki yazılarında eğitim kavramına ve eğitim sistemine dair görüşleri kitapta yer alan yazıların sırasına göre ele alınacak, yazarın eğitim hususundaki şikâyet ve çözüm önerileri sunulacaktır.

1. Ahlak Eğitimi

Eğitim, toplumun her kesiminin ve her bir bireyin yaşamında ihtiyaç duyduğu bilgi ve yaşam becerilerinin öğretilmesini ifade eder. Bilimsel ya da fiziksel eğitimin yanında ahlak eğitimi de oldukça önemlidir. Ahlak kelimesi Arapçada “seciye, tabiat, huy” gibi manalara gelir. Hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde genellikle insanın fiziki yapısı için halk, manevi yapısı için ise hulk kelimelerinin kullanıldığı görülür (Çağrı, 1989: 1). Kişisel gelişimin önemli bir basamağını teşkil eden ahlak, bireyin inanışları doğrultusunda hayatını düzenlemesini gerekli kılar. Bu bağlamda ahlaki değerlerin eğitimi ve kazandırılması hususu bireyin değer kavramını da öğrenmesini gerektirir. Güncel Türk Dil Kurumu Sözlüğünde değer; “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı niteliklidir” (TDK, t.y.). Değer aynı zamanda kişinin, isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında belirgendir. Buradan hareketle değer kavramının belirleyiciliği üzerinde durmak yerinde olacaktır. İyi ve kötü üzerine temellenen bir kavram olarak değer ahlaken iyiyi kötüden ayırt edebilmeyi, bu iki kavramı tanımlamayabilmeyi önceler. Bir şeyin arzu edilebilir yahut arzu edilemez olduğuna karar verme aşamasındaki inanç değeri simgelemektedir (Güngör, 2000: 27). Değer, ahlak eğitiminin de temelini teşkil eder. Toplumsal hayat için kişinin okulda aldığı pozitif bilim üzerine eğitim kadar ahlaki değerlerin eğitimi de oldukça önemlidir.

Halit Ziya *Kenarda Kalmış* isimli kitabında “Mümârese-i Ahlâkiye” isimli yazısında ahlaka ve ahlak eğitimine oldukça önem verdiğini belirtir. Ahlâken iyi biri olmanın şartlarından biri olarak beden sağlığına öncelik tanır. “Bir milletin hayatta kabiliyât-ı mücadele ve mukavemeti nasıl terbiye-i cismaniye ve zekâiyesine ait mahsulat ve müktesebatına müstenid olmak lazım gelirse ahval-i ahlâkiyesinin de şerâit-i ictimaiyesine öyle duhul ve tesiri olacağında şüphe yoktur” (2017: 67). Mekteplerin durumundan şikâyet eden yazar okullarda sisteme dair bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunun bilincinde olduğunu belirtir. “Biz mekteplerin muhtaç-ı ıslah olduğuna mütefekkiriz. Maarifeten ne kadar dün mertebede olduğumuzu görmek de daha ileriye gitmek lüzumunu hissettirecek bir marifettir” (2017: 69) diyen Halit Ziya bir konudaki eksikliği kabul etmenin asıl beceri olduğunu itiraf eder. Yazar, millet olarak eğitim açısından geri kalmışlığımızı eleştirirken bilim ve fenden ziyade asıl dikkat edilmesi gerekenin sağlam bir ahlak eğitimi olduğunu ve sistemimizdeki bunun eksikliğini vurgular: “Herhâlde teslim olunacak bir nokta vardır ki o da terbiye-i zekâiye ve cismaniyeden ziyade bizde ihmal edilen terbiye-i ahlâktır” (2017: 69). Ahlaki açıdan geri kalmışlık yazar için toplumun önemli bir noksanıdır. Ahlaki değerlerin eğitiminin önemine inanan Halit Ziya, toplumun kültürel ve sosyal yapısını düzenlemenin değer kavramını belirlemeden geçtiğini düşünür. Değerler eğitimi, insanı insan yapan, diğer canlılardan ayıran ve insana ait olan bütün etkinlikleri amacına uygun tarzda gerçekleştirebilecek duruma gelmesine yardımcı olmayı ifade eden bir kavramdır (Ulusoy ve Dilmaç, 2020: 7). İnsana özgü olanın bireyden topluma genişleyen çerçevede amaca uygun, anlamlı ve yararlı hâle gelmesi davranışın faydaya dönüşmesine işaret eder. Davranış bilimciler ve sosyal psikologlar değerlerin hem bireysel davranışlarla hem de toplumun kültürel katmanlarıyla ilişkide bulunduğu için bu etkileşimin sonucu olarak onları yansıttığını savunur (Dilmaç, 2002). Bireyin başka bireylerle ilişkisinde değer, doğruyu ve yanlışlı belirlemede, toplumsal düzeni sağlamada önemli bir etken konumundadır.

Toplumsal hayatta eğitimin öneminin sadece bilimsel bilgi çerçevesinde değerlendirilmesi eksik bir hükme yol açar. Bilgi ve beceri kadar ahlaki değerleri de kapsamına dahil eden bir eğitim modeli çok yönlü ve kapsamlı bir hale gelmiş olur. Bu bağlamda değerler eğitiminin önemi ön plana çıkar: “Çocuklara ve gençlere bilgi, beceri, meslek edindirmenin yanı sıra ‘iyi insan’ olmanın yolları da öğretilmelidir. Değerler eğitimi, toplumun huzur ve mutluluğunda, birlik ve bütünlüğünde önemli bir yer tutar. İnsanların iyiye, doğruya ve güzele yönelmesinde değerler eğitimi hayati bir önem taşımaktadır” (Şener, 2013: 2505). İyiye yönelen birey kötü duygulardan uzaklaşacak ve Halit Ziya’nın da ahlaki açıdan sakıncalı bulunduğu haset duygusundan kendisini koruyabilecek hale gelecektir.

Öncelikle ahlakın terbiye edilmesinin altını çizen Halit Ziya, ahlak eğitiminin yetersizliği hususundaki eleştirilerinde tembelliğe vurgu yapar: “[M]emleketin atalet hayatı, her türlü âsâr-ı faaliyetten mahrumiyet sarfesi, bu ihmalin netâyicini daha ziyade teşdid etmektedir... Ahlâk-ı umumiyeyi en ziyade rahne-dâr eden, gerek hayat-ı ferdiyesinde gerek hayat-ı ictimaiyesinde insanın maneviyatını en ziyade tesmîm eyleyen hiç şüphe edilemez ki atalettir” (2017: 69). Ataleti yani tembelliği ahlak eğitiminde geriletici bir etken olarak gören Halit Ziya için atalet “en fena nâsıhlık vazifesini ifa eden bir müessir olup bir fert üzerinde ne kadar tahribat-ı maneviye icra ederse heyet-i ictimaiyede de faaliyet-i hayattan en az haiz-i nisâb olanlarda en ziyade mesâvî-i ahlakiyenin inkişaf ettiğine dikkat olunur” (2017: 69-70). Tembelligin özellikle insanın maneviyatına zarar verdiğinin üzerinde duran yazar sosyal yaşamda az iş yapanların yani tembelliğe kapılanların ahlaklarının da kötüye gideceğini vurgular.

Halit Ziya tembelliğin zararlarından bahsettikten sonra ahlak eğitiminde önem verilmesi gereken bir diğer noktaya geçer: “Erbâb-ı tetkik tabiat-ı beşeriyeye ait eskâm-ı ahlakiyenin en mühim membalarından birini haset olmak üzere göstermektedir” (2017: 71). İlerleme ve olgunlaşma yolunda insanların hasetten uzak durması gerektiğinin, bu hissin esiri olmadan ahlakını eğitmesinin gerekliliğinin altını çizer. Değerler hem bireyin iç dünyasından hem de sosyokültürel yapıdan beslenmektedir. Bu açıdan insanın, içinde olan kötü istekleri değil de ahlaki açıdan uygun olumlu değerleri ön plana çıkarabilmesi için bilgiye ve aydınlanmaya ihtiyacı vardır. Ahlaki açıdan değer kavramını anlamak için yardım ve rehberliğin rolü büyüktür (Hökelekli, 2011: 266). Birey kendisini değer dünyası içinde var ederken kötü olarak değerlendirilebilecek arzuları her zaman için geri planda tutmalı ve Halit Ziya’nın da önemle üzerinde durduğu gibi haset duygusundan uzak durmalıdır.

Halit Ziya ahlaki değer bağlamında olumsuz olarak nitelendirdiği haset konusunda bir farkındalığın önemini belirtir. Bireyin beğeni ve özenme yolunda öne çıkan hissini hasetten ayırt etmesini öğütler. Bu bağlamda yazar İslamiyet’te gıpta ve hasetin farklarına da değinir. Bunun bilincinde olarak ve hasetin zararlarını ön görerek yapılacak herhangi bir işte

ilerlemenin sağlanabileceğini vurgular. “İnsan için en büyük fazilet hâdisât-ı ruhiyesini bir nevi murakabe-i deruniye altında bulundurarak kendi tahassüsât ve ihtirâsâtını tahlil ve tenkit edebilmekten ve nasıl bir vesile ile olursa olsun nefsinde bir zemîmenin kabiliyet-i inkişafını görünce onu iskât ve imhaya kuvvet bulmaktan ibaret olup bu yolda herkes nefsinde bir mümârese-i ahlakiye icrasıyla mükelleftir” (2017: 71). Nefis kontrolünün önemine ve gerekliliğine atıfta bulunan Halit Ziya, “hey’at-ı ictimaiyede vesâil-i sa’y ve gayret, kuvâ-yı fa’âle için esbâb-ı sarf ve istihlâk ne kadar az ise tezâhürât-ı hasedin o kadar çok olmasında zaruret var gibidir. Onun içindir ki kabiliyât-ı zekâiyesinin suret-i müfidede istimaline fırsat-yâb olamayan memalik-i Şarkîye ahalisinde hiss-i haset faaliyet-i inkişaftır” (2017: 72) diyerek Şark medeniyetine bir eleştiri getirir. Halit Ziya, Doğu’nun başarıyı kıskanıp daha iyisini yapma hırsından ziyade başarılı olanı aşağı çekme tabiatına sahip olduğunu düşünür. “İşte murâkabe-i maneviye bu noktada lazımdır ve insanın ta vicdanının içinde uyuyan insaf ve mantık hissine müracaat ederek, onu uyandırmak, onun sadâ-yı tembih ve irşadına kulak vermek” (2017: 73) lazım geldiğini dile getiren Halit Ziya, insanın hasetten uzak durması için kendisini sürekli uyarması ve zararlı olan bu eğilimden “mümârese-i ahlakiye” ile silkinip kurtulması gerektiğini belirtir. Bu bağlamda Halit Ziya’nın ahlakın eğitimi noktasında tembellik ve haset eğiliminin üzerinde önemle durularak verilecek bir ahlaki eğitimle bu gibi insana zarar verebilecek duyguların olumlu yönde değiştirilmesi gerektiğini vurgular.

Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kenarda Kalmış* isimli kitabında ahlak eğitimi bahsi altında değerlendirilebilecek bir diğer yazısı ise “Yaşlıların Hakkı”dır. Yazar burada mevzubahis olarak gençlerin yaşlılara karşı vazifelerini ele alır. Bir memleketin sosyal açıdan kalkınması için ele alınan bu yazıda Halit Ziya bir kültür meclisinde karşılaştığı maruf bir simanın görüşlerini aktarır: “Nasıl bir peder çocuklarına karşı bir takım silsile-i vezâifile mukayyet ise çocuklar da ona birçok kuyût ile merbuttur. Ve bunlardan vareste kalmak temâyülâtında taannüt etmek nispetinde kendilerine taalluk eden vezâifin kesb-i rehavet etmesine sebebiyet verirler” (2017: 258). Toplumda gençlerin sorumlulukları üzerine düşüncelerin belirtildiği yazıda yaşlılara karşı hürmet ve saygıyı eksik etmemenin toplumsal normlara uygun düşeceği belirtilir. Büyüklerin küçüklere, küçüklerin de büyüklere olan sorumluluklarını yerine getirmesi geçmişten gelen bir görgü kuralıdır: “[N]e zaman daha ziyade böyle olmuşsa o zaman ensâlin münâsebât-ı mütekâbilesi daha fazla bir sıhhat ve selametle cereyan etmiştir. Teceddüt daha evvelkileri, daha eskileri istihkâr demek değildir. Şark bu hususta en yüksek mertebeyi irâe ederdi” (2017: 259). Şarkın söz konusu husustaki hassasiyeti belirtildikten sonra Garp’ın bu konudaki tutumu da dile getirilir: “Garp nam-ı umumisiyle yâd edilen diyar-ı irfanın şimal cihetlerinde seyahat edenler bilirler ki çocukların, gençlerin alelittak yaşlılara, maaziyaletin ihtiyarlara her vesile ile tezahür eden bir hürmetleri, bir riayetleri vardır. Size kalabalıkta yer gösterirler, izdihamlarda yol açarlar, kırlarda selam verirler, hizmetinize koşarlar; elhâsıl size müfid olmak için yahut sizin hoşunuza gitmek için adeta bir vesile kollarlar” (2017: 260). Bütün bu görüşler Halit Ziya’nın karşılaştığı ve oldukça tanınmış bir kişi olduğunu belirttiği birine aittir. Halit Ziya bu görüşlerin aksini savunduğunu belirtmediği gibi söz konusu kişinin değindiği noktaların da ehemmiyetini altını çizerek vurgular.

2. Eğitim Hayatının Önemi

Halit Ziya *Kenarda Kalmış* kitabındaki “İnâs-ı Sultanî” isimli yazısında Kandilli Kız Lisesi’nin açılışını ele alır. Buradan bahsederken saflığı, beyazlığı ve masumiyeti ön plana çıkararak çeşitli benzetmeler yapar. Bunlar şu anın kızları yarının ise annelerine attığı güzellik unsurlarını simgeler. “Burada bir mektep, hem galiba mevkiin nezahet ve saffetinden, sarayın ebyaziyet ve ismetinden mütevellid bir hisle, burada bir İnâs Mektebi tasavvuru o kadar câ-nişîn-i vicdan olmuş bir hülya idi ki bugün onu, hakikate tebeddül etmiş görünce, zaten mükerrer rüyalarla istihare edilmiş bir hadise kabilinden telakki ediyoruz” (2017: 78). Her zaman kendisinin de hayalini kurduğu bir mektep olan kız lisesinin artık burada açılıyor olması yazarı oldukça mutlu etmiştir. “İnâs-ı Sultanî” isimli yazısında bu heyecan ve gururunu okuruna sunan Halit Ziya kitaptaki yazılarda sıklıkla üzerinde durduğu eğitim hususunun özellikle kızların eğitimi açısından ne kadar önemli olduğunun bir kez daha altını çizer.

Halit Ziya Uşaklıgil’in söz konusu kitapta eğitim üzerine görüşlerinin yer aldığı bir başka yazısı ise “Çocuklarımızın Mektebi” adlı metindir. Eserlerinde ve hatıratlarında çocukların ve gençlerin eğitimi üzerinde özellikle duran Halit Ziya bu yazısına çocuklarının ilk kez okula gidişini anlatarak başlar: “Bugün evden birinci defa olarak mektebe gitmek üzere çıktınız. Vedat, sen, biraz daha uzunca ve biraz daha ciddi; Bülent, sen, biraz daha küçük ve biraz daha zayıf, fakat bu farklara rağmen tamamıyla hem-ahenk, öyle cazibe-dâr, öyle dil-nüvâz bir çift idiniz ki bahçenin kapısından başlayarak ta karşıda sokağın köşesinden sonra kayboluncaya kadar sizi gözlerimle takip ettim” (2017: 79). Çocuklarının okul hayatına

başlangıcını sevinçle ve gururla anlatan Halit Ziya okulun ve eğitimin onlar için ehemmiyetinin özellikle üzerinde durur: “Mektep; hayatın bu ilk numune-i mahşeri, nihayet kollarını uzatmış ve sizi evden, evin sıcak ve müşfik kollarından, senelerinizi devamı muhal bir cennet saadetinin ninnileriyle sallayan kollardan, söküp almıştı. Burada size bütün evde başlayan şeylere devam etmek lüzumunu söyleyeceklerdi” (2017: 80). Okulun çocukları için kalabalığa girmenin ilk adımı olacağını vurgulayan Halit Ziya, ilk aşaması evde tamamlanan eğitimlerinin artık okulda devam etmesinin gerekliliğinden bahseder. Okula giden çocukları için mutluluk duyan ve okulun onların sosyal gelişimleri açısından önemini vurgulayan Halit Ziya okulda “çocukların hem yeni bilgiler edineceklerine hem de hayatı, insanları, değişik huy ve karakterleri tanıyacaklarına ve bu farklı örnekler karşısında kendi varlıklarını ayakta tutmayı öğreneceklerine inanır. Okula gönderilmeyen, evde özel öğretim gören zengin çocuklarının insan ilişkilerinde başarılı olmadıklarının farkındadır” (Sınar, 1992: 192). Halit Ziya okulun çocukları hayata hazırladığı ve yaşlılarıyla birlikte okulda alınan eğitimin onları sosyalleştirdiği kanısındadır. Eğitim kavramı hedef olarak “en iyiye” odaklanır ve bu sebeple yetiştirilmek istenen bireylerin her açıdan “en iyi donanıma”, “en iyi karaktere” ve “en iyi bilince” de sahip olmaları beklenir (Ulusoy ve Dilmaç, 2020: 1). Sosyal bir varlık olan insan okul ortamında farklılıkları keşfedecek ve en iyiye ulaşmayı hedefleyecektir. Halit Ziya da toplumsal hayattan soyutlanan ve evde eğitime yönlendirilen çocukların hayatın renkliliğinden uzak kalacaklarını ve sosyalleşemeyeceklerini ifade eder.

Halit Ziya eğitim hayatının çocuklar için bir dönüm noktası olduğunun üzerinde önemle durur. Ona göre okul hayatı onların oyunlarını alıp yerine vazifeler vermektedir: “Hayatın sesi, mühîb ve hâkim, bunu size emredecekti. Bütün o oyuna benzeyen şeyler birden karşınıza size çîn-i cebîn-i âmiriyetini gösteren, sizi tehdit ve ihâfe eden, ufak bir meyl-i istiklalinizi, küçük bir hamle-i hürriyetinizi derhal müsaadesiz, ihmalsiz bir tehâlükle kıran birer vazife olacaktı” (2017: 80-81). Çocuklarına seslenerek artık oyun çağının bittiğini ve vazife döneminin başladığını vurgulayan Halit Ziya eğitim hayatını sık ağaçlı bir ormana benzetir: “Birer birer devirerek, bu ormanlığın içinden çapraşık bir iz açabilmek için onlardan kaç tanesinin dibinde terleyip bunalarak, yorulup inleyerek, nihayet size bir köşe-i sema açan bir merhalede duracaksınız” (2017: 81). Çocuklarına başarıya giden yolda alacakları eğitim karşısında yorulacaklarını ancak yılmamaları gerektiğini söyleyen yazar eğitim macerasını hayatta yaşayacakları zorlukların bir yansıması olarak örnekler. Eğitim hayatının zorluklarını vurgulayan yazar, okulun onları hayata hazırladığını ve mücadele etmeyi öğreteceğini savunur: “Burada anlayacaksınız ki hayat bir mücadeledir. Bir mücadele ki insanlar ona mevcudiyetlerinde bulabildikleri en sem-nâk, en mühlik silahları bileyerek iştirak ederler” (2017: 82). Yazar, okul hayatından önce evde saf ve iyi duygularla yetişen çocukların mektep kapısından girdikleri anda eğitimin zor yüzüyle karşılaştıklarını ve onlarla birlikte eğitim alanların çirkin yönlerini keşfettikçe hayata hazırlandıklarını ifade eder. Okulun hayatla aynı olduğunu ve hayatta olduğu gibi mektepte de iyi niyetin zamanla yok olmaya mahkûm olduğunu belirtir. Okul da “hayat gibi ayrı ayrı belki tamamıyla iyi uzuvlarından müteşekkil bir mecmuadır. Oraya her gelen en güzide nazariyat ve mahâsinden mürekkep bir sermaye getirmiştir. Fakat bu sermaye öyle bir nakd-i zerrindir ki bu pazar-ı dâd ü sitette tedavül ettikçe, parmakların haris tehâlüklerinden geçtikçe aşınıp silinir, paslanıp kararır” (2017: 83). Halit Ziya’nın bu karamsar tavrı okula yeni başlayan çocukları için duyduğu endişenin bir sonucudur. Yazar eğitim hayatında başarıyla ilerledikçe gençleri bekleyecek tehlikeleri saymaya devam ederken kin ve hasedin özellikle altını çizer. Her gün “size bir yeni vesile-i mücadele getirerek geçer; her gün, sizden bir parça iyi bir şey koparır ve onun yerine sızlayan bir yama kor” (2017: 83) diyen yazar öğrenmenin ve büyümenin sancılı sürecini vurgular. Çocukluktan çıkmanın ve insan olmanın böyle bir şey olduğunu belirten yazar çocuklarının eve dönme ihtiyacı hissettiğinde uzakta olmamayı, onlara el uzatabilmeyi dileyerek yazısını bitirir.

3. Avrupa’ya Öğrenci Gönderilmesi

Halit Ziya Uşaklıgil *Kenarda Kalmış* kitabında eğitime dair görüşlerine yer verdiği yazılarının arasında bir anısını ve düşüncelerini de okuruna sunar. Yazar “Mart 1329” tarihini düştüğü, Paris’in 6. Bölgesinde peyzajıyla ünlü bir bahçe olan Lüksemburg Bahçesinde sohbet ettiği Türk gençleriyle olan anısını “Gençliğe Dair” isimli yazısında ele alır. Yazıda ele alınan temel problem eğitim için yurt dışına öğrenci gönderilmesidir.

Eğitim tarihimizde Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi için ilk adımları atan II. Mahmut’tur. “Türk çocuklarından 150 kişi seçilerek öğrenim için Avrupa’ya gönderilmesinde fayda mülâhaza ettiğini” belirten II. Mahmut’un fikri o dönemdeki birçok yenilik gibi tepki çekip olumlu karşılanmadığı için 1827 yılında Paris’e sadece dört öğrenci gönderilebilmiştir (Bilim, 1998: 18). Halit Ziya Uşaklıgil alınacak eğitimden, vatanın zor günlerinden kurtuluşun, gençlerin yenilikleri öğrenmesinin

ve milletine umut ışığı olmasının beklenildiğini söyler. Gençlere yüklenen sorumluluğun ağırlığını vurgular: “İşte, denmişti, vatan bir devre-i rehaya girdi. Onu bu devreye sokan biziz fakat götürecektir olan sizsiniz. Bize ait batından sizin nesliniz nasıl çıktıysa sizi sallayıp büyütecek olan beşik de yutucu, batırıcı dalgadan öyle çıktı. Ondan bir sefine yapmak, onu fırtınaların üzerinde tevcih ve idare etmek size ait bir vazife” (2017: 106). Gençlere verilen bu vazifeden mütevellit onların iyi bir eğitim alması ve dünyadaki gelişmeleri takip etmesi umut edilir. Bu sebeple Avrupa’ya eğitim için gönderilen gençler ülkede sevinçle beklenir. Bir nevi kurtarıcı görevi verilen gençler alacakları eğitimle nesillerinin umut ışığı olacaklardır. Gençler Avrupa’ya, ülkelerine döndüklerinde kendi devirlerine ve yeniliklere hazır olmak için gönderilmişlerdir.

Halit Ziya Uşaklıgil kendisiyle görüşen gençlerin sorularına yeterli cevapları aradığında onları sakinleştirmek, onlara umut vermek için doğru kelimeleri bulamadığından yakınıdır. Yazar, eğitimleri tamamlanıp vatanlarına geri döndüklerinde ne olacağını merak eden gençlere cevap vermeye çalıştığında karamsarlığa kapılır. Öğrenciler bu sohbet esnasında Halit Ziya’ya: “Bugün -sizin de dediğiniz gibi- her zamankinden ziyade ittihad, tevhid-i mesaiye muhtaç olduğumuz bir devre-i fetretteyiz... Memleketin selametini gençlerin fikir faaliyetinde görenleri ve vatan için bir ba’s mümkün ise ancak şübbânın efkâr-ı münevveresi ve zûr-ı pazu-yı âhenîni ile olacağına kani olanları ağlamaktan men edecek bir ümit, bir teselliyet kaldı mı?” (2017: 109). Halit Ziya, geleceklerinden kaygı duyan ve bir teselli arayan gençlere cevabın yine onlarda olduğunu hatırlatmak ister. Aldıkları eğitimin onlara ümit ve teselliyet vermesi gerektiğini ima eder:

“Düşünebilmeniz mümkün olsa ki bizi işte senelerce bir muhâsama yangınının alevlerine saran buğz ve adavet, nefret ve münâfese hisleri uzun bir devre-i marazın müterâkim zehirlerinden ibaretti. Bu bir karha-i âkile idi ki koca bir batını yiye yiye nihayet patladı. Kanınızı o zehirlerden saklamak, bu çirkin manzarası ders-i müthişinden sonra salim kalmaya çalışmak size ait bir vazife. Bu vazifede muvaffak olabilirsiniz, kuvvetin ittihat ile, ittihadın muhabbet ile mümkün olacağına iman ederek temin ve muvaffakiyete azim gösterirseniz, işte emniyet ve teselliyet ondadır” (2017: 110).

Halit Ziya Uşaklıgil’in kastettiği şey muhabbetir. Muhabbetin gücüne, iyileştiriciliğine ve sorun çözücülüğüne inanılmasını salık verir. Muhabbet kelimesinin “insanı kendi insanlığında, hayat-ı ailesinde, mevcudiyet-i milliyesinde tenvir edecek, ısıtıp yaşatacak yegâne güneş olduğuna inanınız! İnanınız ki benliğinize onu hâk edebilirsiniz siz yüksek bir adamsınız. Evinize o kandili asarsanız iyi bir babasınız. Memleketinize o meşaleyi getirirseniz mübarek bir vatanperversiniz” (2017: 110-111) diyen yazar meşale ile elbette eğitim ve bilimin ışığını kasteder. Yazar gençlere muhabbet ile vatanlarına hizmet etmeyi öğütler. Hayatta karşılarına çıkabilecek her zorluğu, hatta kendilerinden yurda döndüklerinde beklenen zor vazifeyi de muhabbet ile başarabileceklerinin altını çizer. Böylelikle herkese yardımcı olabileceklerini, yanlışları doğruya çevirebileceklerini belirtir: “Yanlış bir harç, çürük bir taş getiren olursa ikaz edersiniz ve ikaz ederken muhabbet size öyle bir sedâ-yı refet ve şefkat verir ki mutlak kanaat tevhit eder. Bilirsiniz ki bu binanın inşasında kırılacak bir el, kopacak bir pazu, yıkılacak bir gövde onun muhkemiyetinden çalınmış bir sermeyedir” (2017:111). Gençlere muhabbeti öğütledikten sonra kendi nesli ile onları kıyaslamaya geçen Halit Ziya bir isteğini dile getirir. “Ne kadar isterdim ki gençler, siz, bizim küçüklerimiz, siz bize benzemeyesiniz” (2017: 112) diyen yazar gençlerden umudunun yüksek olduğunu belirtir: “Aranızda ne kadar fark, ne kadar ihtilaflar, ne kadar mesafeler olursa olsun; ırk ve mezhep, asıl ve nesil, lisan ve fikir, ihtisas ve içtihat itibarıyla ne kadar mütenevvi renklerde olursanız olunuz; daima dimağ ve vicdanınızda bir nokta-i muzîe gibi sizi sislerin arasından celb eden bir hakikat olsun” (2017: 112). Yazar, gençlerin her zaman hakikat yolunda birleşmeleri, öğrendiklerinin ve aldıkları eğitimin hakkını vererek bir olmaları gerektiğini belirtir.

Halit Ziya gençlerden beklentisini kurduğu bir hayalle açıklar: “Ve ma’reke-i hayatta aynı mektebin top oynayan iki fırkası gibi nazariyât ile, içtihadât ile oynar, oynarken düşer, boğuşur, itişirdiniz. Fakat oyun bitince galipler ve mağluplar kol kola, daha sokularak mektebe gider ve alınacak dersin sizi birleştiren ruhunda sarılıp öpüşürdünüz” (2017: 113). Ayrılıkları muhabbetle birleştirme hayali kuran Halit Ziya’nın gençlerden ümidi yüksektir. Avrupa’ya eğitim için giden gençlerin daha uzlaşılabilir ve ortak noktada kolaylıkla buluşabilir olmalarını ümit eder.

Halit Ziya Uşaklıgil, Avrupa’ya eğitim için gönderilen gençlerin sorunlarına “Bir Mesele-i Muavvece” isimli yazısında değinmeye devam eder. Bir önceki yazısının devamı niteliğinde kaleme aldığı bu yazısı da “Paris: Mart 1329” notunu taşır. Avrupa tahsili mevzusunu ele aldığı bu yazıda eğitim için gönderilen ancak döndüklerinde bu tahsili nasıl etkili hale getireceklerini bilmeyen gençler ile karşılaşması yazarı eğitim hususunda sorgulamaya iter. Özellikle son beş senedir üzerinde dikkatle durduğu bu konunun şimdi karşılaştığı gençler tarafından önüne sunulması Halit Ziya’yı zor durumda bırakır: “Onlarla, karşı karşıya, devâ-yı nâ-pezir dertlerini söylemeye gelmiş hastalarla iğfalkâr fakat teselliyet-sâz bir tabip vaziyetindeyiz. Bazı kavâid-i ihtiyat ve zarafetle mukayyed sanatkârlarız ki bir mudhikeyi temsil ediyoruz” (2017: 116).

Kendisinden geleceklerine dair aydınlatıcı ve umut vadecici bir cevap bekleyen gençleri tabip karşısında derman bekleyen hastalara benzeten Halit Ziya söyledikleriyle onları oyalamaktan, yanıltmaktan korkar.

Gençlerin eğitim serüveninde geçirdikleri aşamaları zihninde kurgulayan yazar okuruna bu hayalini “Türk çocuğunun sergüzeşt-i mukadderini hayalen şöyle yaşıyorum” (2017: 116) diyerek anlatmaya başlar. Zeyrek yokuşunda doğan, mahalle mektebine devam eden çocuk sonrasında Vefa İdadisi’ne gidecektir. Buradaki tahsilini bitirdikten sonra Darülfünun’undaki eğitimini tamamlayan Türk genci artık milletin umut ışığı olmaya aday olacaktır. Ona muhtaç olduğunu dile getiren milletine çare olabilmek için kendisinden bekleneni yapacaktır: “Biz senden bir mimar, bir mühendis, bir âlim hatta meydanlarımıza heykeller dikecek, numune-gâhlarımıza resimler asacak, a’yâdımıza neşideler yapacak bir sanatkar yapacağız. Senin dimağına, vicdanına, kavline velhasıl bütün mevcudiyetine tasarruf edeceğiz ve tasarruf etmek için onu tasarruf edilmeye şayan bir hâle getireceğiz” (2017: 120). Yazar, Türk gencine buradaki eğitimini tamamlayıp artık sınırları aşmaya hazır hâle geldiğinde, cebine ayda belirli bir miktar para koyup: “Şimdi Avrupa’ya, mesela Paris’e...” (2017: 121) denildiğini belirtir. Yurt dışında eğitim görmek ve mutlaka yurduna dönerek milletine hizmet etmek vazifesinin altını çizer. Değişen dünya şartlarında Türk çocuğuna düşen “bu mahşerin içinde takip olunacak yolu bulmak, iki tarafına bakmadan, sendelemeden, düşmeden gözleri daima vatana götürülecek sermaye-i kuvvetin necm-i ümidine dikilmiş, etrafından gelen seslerin hıyanet cevazına aldanmayarak ilerlemek ve nihayet yolunun son noktasında o necm-i ümidi bulup koparıldıktan sonra bir daha arkasına bakmadan” geri dönmektir (2017: 121). Eğitim için gidilen Avrupa’dan görevinin bilinciyle yurduna geri dönmeyi Türk gencine bir vazife hükmünde bildiren Halit Ziya, bu ağır vazife karşısında onun endişe etmesini anlayışla karşılar.

Halit Ziya Türk gencine bilinçli olmayı ve milletini ileriye taşımak için kendisine verilen eğitim alma fırsatını kötüye kullanmamasını tembihler: “Kendi kendine tekrar edesin ki memleketine götürecektir sermaye o hayat-ı ayş ü zevkin hasreti değil, onu vücuda getirip besleyebilen, hatta mubah addettiren marifet ve servet sermayesidir” (2017: 123). Yurt dışına eğitim için giden gençlerin başka memleketlerin yaşamlarına özenip orada kalmayı istememeleri gerektiğini belirten yazar geri dönerken örnek olarak alınacak şeyin eğlenceli hayat tarzı değil eğitim ve bilim yolundaki ilerleme olduğunu altını çizer. Halit Ziya taze dimağların her zaman bilim ve ilim yolunda zaman ve çaba sarf etmeleri gerektiğini söyler: “Hayalimin şefik ve rahim elleri sana hep o muvafık rüzgârları sevke çalışarak seni kütüphanelere, meşherlere, hitabe-gâhlara götürüyor. Sen bir milletin esasen sahihü’l-beniyye olursa hıffetle taşıyabileceği ilel ve eskâm tezahüratının yanından, görerek fakat bulaşmayarak geçiyorsan, derhal onun sıhhatini, kuvvetini teşkil eden şeylere rücu ediyorsun” (2017: 123). Halit Ziya’nın eğitim şansı verilen ve Avrupa’ya gönderilen gençlerden tek isteği ne olursa olsun vazifesinin bilincinde olarak anavatanlarına geri dönmesi ve milletin refahı için çalışmasıdır: “Türk çocuğu, cebinde hüccet-i muvaffakiyetin, yarın İstanbul’a gidiyorsun. Eminsin ki orada sana muntazır bir muhit, avdetine müştak bir halk, irfanına müftedir bir iş, pazunun kuvvetine muhtaç bir müşkül var” (2017: 124). Halit Ziya’nın yazısında özellikle üzerinde durduğu nokta, gençlerin görevlerinin farkında olması ve aldıkları eğitimle yurda dönerek fikri manada ilerlemeye etkin bir şekilde katkıda bulunmaları gerektiğidir.

4. Peki Avrupa’ya Giden Gençler Geri Döndüğünde Ne Olacak?

Halit Ziya Uşaklıgil, azmini ve isteğini kaybetmeden gençliğinin verdiği gayretle ona muhtaç olan milletine hizmet edecek olan gençleri bekleyen koşulları ise “Hatime-i Hikâye” isimli yazısında ele alır. Avrupa’da eğitim görmeyen değil asıl geri döndüğünde memleketinde Türk gencini nasıl bir ortamın beklediğinin tartışıldığı bu yazıda yazar gençlere ne yazık ki olumlu haberler veremez: “Avdet ettikten sonra anladık ki bugün Avrupa’da tahsil-i âlîyi ikmal ile gelmiş bir genç aynıyla mektepten çıktıktan sonra iş bulmak üzere devâir-i devlet kapılarını çalan mesela bir darülfünun hatta bir sultani mezunu vaziyet-i elîmesindedir” (2017: 127-128). Büyük umutlarla alınan tahsilin sonucunda dönülen anayurt ilerlemeye muhtaçtır ancak; “sabit olan bir hakikat var ki memlekette tahsilin bir derecesine kadar noksan sermaye, fakat bir derecesinden sonra fazla mahsul var”dır (2017: 128). Bu bağlamda Halit Ziya iş hayatında bir dengesizlik olduğunu altını çizer. Çalışılmak istenen alan ile iş yapana ihtiyaç duyulan alanın aynı olmamasından mütevellit okumuş işsizlerin gün geçtikçe arttığından yakınır: “[V]elhâsil yapacak iş bulamayan adamlarla, çalışacak adam bulamayan işlerin mesafesini hadd-i ekalle indirmek öyle amelî bir fikr-i hesaba mütevakıf ki biz bunu Şark’a ait şiiir-perestliğimizle, emel-perverliğimizle tatbikten tamamen izhâr-ı acz ediyoruz” (2017: 128). Gençleri Avrupa’ya göndermenin değil onlar döndüğünde onlara iş sahası sağlayabilmenin asıl problem olduğunu belirten Halit Ziya, aynı alanda birikme olmaması için önlem alınması gerektiğinin

önemini vurgular ancak Şark'a ait tabiatımızla bu tedbirde tembellik gösterdiğimizi belirtir. Bu sebeple gençlerin aldıkları eğitimin ve diplomaların işe yaramayacak kâğıt parçalarından ibaret kalacağından yakınır: “İstanbul sokaklarının çamurlarına bir yığın işe yaramayacak şahadet-name dökülüyor. Resim, nakr, musiki tahsili için sevk edilen gençlerden bahis fazladır” (2017: 128). Yazar için eğitim alınan sahaların ülkemizde önceliğinin ve diplomaların aktif şekilde uygulanabilirliğinin sınırlı olması bir sorun teşkil eder.

Halit Ziya yazısında eğitim hususunda önemli bir sorundan daha bahseder. Ona göre eğitime dair asıl problem alınan eğitimle edilen mesleğin ne yazık ki ilgisinin bulunmamasıdır: “Elektrikte ihtisas kesbettikten sonra Anadolu Demiryolu Kumpanyası'nın muhasebe dairesine, terbiye-i etfâlde ikmal-i tahsilden sonra Nafia Nezareti Tercüme Kalemi'ne, Ulûm-ı Siyasiye'den mezun reisiyle müessesât-ı maliyeden birinin evrak-ı kalemine kayırılan bizleriz” (2017: 129). Yazar bu konunun özellikle üzerinde durur, alınan eğitimlerin yerini bulmadığında diplomaların da bir anlamı olamayacağından ve gençlerin ihtisasından farklı işlerde çalışmak zorunda kalacaklarından yakınır.

Halit Ziya ne yaşadığımız coğrafyanın ne halkımızın ne de sosyolojimizin özelliklerine hâkim olmadığımızı belirterek öğrenilen bilgilerin uygulama alanına gelindiğinde eksik kaldığını belirtir. Bu eleştirisinden sonra Halit Ziya sözlerine; “bizde ne ilmimizin cihad-ı amelîyesine vukuf, ne işimizin esrar-ı tatbikiyesine itlâ var. Hülâsa etmek lazım gelirse denilebilir ki biz ya okunamayarak tozlu bir rafta unutulacak yahut yastık yapıp üzerine yatılacak beyhude bir kitaptan ibaretiz” (2017: 130) diyerek devam eder. Ağır bir dille milletini eleştiren Halit Ziya gençlere verilen eğitim hususunda ve gençlerin memleketine nasıl yararlı olabileceği noktasında önerisini sunar: “Maksat memlekete müfid ve hâdim bir unsur yetiştirmekse onun yalnız dimağını irfan ile tefriş ve tezyin kifayet etmez. Aynı zamanda cismaniyâtını emraz ve sakatattan, maneviyâtını ilel ve eskâmdan vikaye esbâbını da ihzar etmeli” (2017: 131). Halit Ziya Uşaklıgil, gençlerin yurt dışında geçirdikleri süre sonrasında yurda döndüklerinde bir ilerleme kaydedememiş olmanın hüznünü yaşadıklarını ifade eder: “Bugün Avrupa tahsilinden avdet eden gençler yalnız burada kalan gençlerle beraber aynı nokta-i ibtidada bulunmuş olmuyorlar, halet-i ruhiye nokta-i nazarından aralarında ötekilerin zararına bir fark da var. Onların kalbinde kırılmış bir tel, orada görülüp yaşanmış bir hayatın burada görülemeyeceğine, yaşanamayacağına karar veren bir nevha ile sızlıyor” (2017: 134). Bu bağlamda yaşanan hayal kırıklığı gençlerin umudunun tükenmesine ve böylelikle milletine umut olabilmekten sakınmalarına sebep olmaktadır.

Halit Ziya Uşaklıgil Avrupa tahsili hususunda şikayetlerini dile getirdikten sonra düşüncelerini açıklamaya gider. Kendisinin bu eleştirilerinin yanlış anlaşılmasını ve Garp'ın gelişimini öğrenmeye her zaman ihtiyaç bulunacağını sözlerine ekler: “Bütün bu silsile-i şikâyattan Türk gencinin ikmal-i tahsil için Garp menâfi-i irfanından baîd tutulmasına mütemâyil bir fikir istihracı elbette hatadır. Garp'a ihtiyaç ne kadar müsellemler bir hakikatse, o ihtiyacın esbâb-ı izalesini gidip Garp'tan aramak o kadar müspet, o kadar müberhen bir hakikattir” (2017: 134). Her ne olursa olsun Batının yenilikleri ve öğrettikleri memleketimizin ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Ancak Halit Ziya'nın İstanbul'a dönen gençlere yönelik endişesi “bu dertlerini takrir eden dudaklarında, genç bıyıklarının altında, hiç yakışmayan derin bir küskünlüğün hâtem-i elemi” (2017: 135) üzerinedir. Halit Ziya Uşaklıgil “Hatime-i Hikâye” isimli yazısında gençlerin Avrupa'ya tahsil için gidip döndüklerinde hikâyelerinin gurur ve sevinç yerine ne yazık ki küskünlük ve endişe ile son bulmasından yakınır.

5. Gençler Avrupa Tahsiline Ne Vakit Gitmeli?

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kenarda Kalmış* kitabında üzerinde önemle durduğu bir konu olan eğitim yazıları Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi üzerinde yoğunlaşır. “Talebe Meselesi” isimli yazısında yazar Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine karşı olmadığını belirtir. Ancak ona göre ne zaman, hangi yaşta gitmeleri gerektiği önem arz eder: “Avrupa'ya talebe i'zâmı meselesi erbab-ı tadrîsi hep işgal eden mebâhisten biri olmak itibarıyla beni de haylice düşündürmüştür, bu zeminde yalnız mütalaadan değil müşahedâtın inzimâmıyla teyit etmiş kanaatten mürekkep efkâr-ı mahsusa sahibiyim” (2017: 138). Konunun önemine vurgu yapan Halit Ziya, bu meselenin neden bu kadar kendisini endişelendiğini ifade eder. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi mevzusu her ne kadar II. Mahmut zamanından itibaren üzerinde durulan bir konu ise de hâlihazırda istenilen başarıya ulaşılamamış olunması Halit Ziya'nın canını sıkır. Eğitim gibi geleceğimizi etkileyecek bir alanın şansa bırakılması, her kafadan ayrı bir ses çıkması ve bunca yıldan sonra hala düzenli bir sistemin kurulamamış olması yazarın eleştiri noktasını oluşturur. Yazar bu hususta çözüm önerisi olarak şunu dile getirir: “Hükümete terettüb eden ilk vazife talebe i'zâmı meselesini muhtelif devâirde, muhtelif cemiyâta teferruka imkân bırakmayarak yalnız haiz-i salâhiyet bir noktada toplamak ve bütün teşebbüsün bihakkın esmârına hâdim olacak tedâbir ve şerâiti o merkezin daire-i müzakere ve

murâkabesine bırakmak idi” (2017: 141-142). Bir merkez, bir muhatap oluşturulması gerektiğinin üzerinde duran Halit Ziya eğitimin, özellikle Avrupa’ya gönderilen gençlerin eğitiminin takibinin ve düzeninin bu şekilde sağlanabileceğini savunur.

Söz konusu yazıdan anlaşıldığı üzere Avrupa’nın her yerine, özellikle de Almanya’ya eğitim için giden öğrencilerin sayısı dikkat çekecek boyuta ulaşır: “Nihayet neticede bütün Avrupa memâlikine, bilhassa Almanya’ya sevk edilmiş binlerce talebe meydana geldi ve bunlar kaza ve kaderin her türlü ihtimalâtına terk edildi” (2017: 142). 1915-1918 yılları arasında eğitimde Almanya’nın önemi ön plana çıkar. Darülfünun’daki eğitim sisteminin Almanlaştırılmasına yönelik çalışmalara başlanır. Öncelikle Alman müderrislerin ülkeye getirilmesi ve onlara Darülfünun’da ders verilmesi hedeflenirken bir sonraki aşama ise Türk öğrencilerin Almanya’da eğitim alması olur. Yaşları 15-18 arası olan yaklaşık on bin Türk öğrenci Almanya’ya mesleki ve teknik konularda eğitim alması için gönderilir. Bu öğrencileri seçmek için kurulan komisyonda Hüseyin Cahit, Ahmet Emin Yalman, Dr. Nazım Bey ve Franz Schmidt’in yanı sıra Halit Ziya da yer alır (Dölen, 2013: 469). Yazar, Alman eğitim sistemindeki usta çırak ilişkisi sistemini beğenir. Bu model aracılığıyla özellikle mesleki ve teknik eğitimden faydalanılmasından yanadır. Halit Ziya eğitime dair sorunlarla sadece fikri boyutta ilgilenmemiş, düşüncelerini makalelerinde belirtmenin yanında fiili olarak da gençlerin eğitiminde rol üstlenmiş, müderrislik yapmış ve Türk öğrencilerin daha iyi eğitim almaları için yeniliklere öncü olmuştur.

Yazar öğrencilerin hem yurttan gittiklerinde hem de yurda dönüşlerinde yaşayacakları sıkıntılar hususunda karamsar bir tavır içerisinde: “Bunlar ne öğrenmeye gidiyorlardı, nasıl öğreneceklerdi, öğreneceklerini öğrenerek avdet ettikleri hâlde ne olacaklardı, memleketin ihtiyacât-ı hakikiyesi ne idi, her şube-i ihtisasa ne kadar genç ifraz olunabilirdi, maksat temin edilebilmek için gönderilecek talebenin derece-i sinn ü tahsili ne yolda esâsâta ibtinâen tayin olunmalıydı?” (2017: 142). Bu sorular Halit Ziya’nın Avrupa’da eğitim alma meselesini öncesi ve sonrasıyla kapsamlı bir şekilde ele aldığını kanıtlar. Yazarın amacı öğrencilere sadece eğitim aldirmek değil o eğitimi nasıl aldıkları ve yurda döndüklerinde o eğitimle ne yapacaklarının bilinmesidir. Bu konuda ne gençler ne de yetkililer bilinçlidir. “Uşaklıgil, yurt dışına gönderilen öğrencilerin iyi yönlendirilmeleri gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre buradan gönderilen öğrencilerin yetenekleri ve istekleri iyi tahlil edilememektedir. Eğitimini yurt dışında tamamlayıp gelen öğrenciler, öğrenim alanları dışında kalan, bilmedikleri işleri yapmaktadırlar” (Dursun Önen ve Yalçın Çelik, 2022: 274). Eğitim hayatı boyunca yönlendirilmeyen gençler elbette yurda döndükleri zaman içine düştükleri iş hayatında zorluk yaşayacak ve yanlış işlerde çalışacaklardır. Halit Ziya bu sorunlara çözüm önerisini ise şu şekilde sunar: “Hâlbuki her şeyden evvel yapılacak olan iş, memleketin ihtiyacât-ı umumiyesini nazar-ı dikkate alarak yek-ahenk bir teşebbüs vücuda getirmektir. Bu da ancak teşebbüsün şurada burada dağınık bir hâl iktisab etmesine mâni olarak her daireye ifâ-yı vekâlet edecek olan bir noktada cem’inden ibaretti” (2017: 143). İhtiyaç doğrultusunda ve tek bir noktadan hareket etmek Halit Ziya’nın eğitim alanında temel prensibini oluşturur. Ayrıca yazara göre kurulacak bir heyet ile “memalik içinden nerelere talebe i’zâmı mümkün ve münasip olacağını, her birinde ne neviden mesâlik ve şuaabâtta temin-i ihtiyaca sâlih ne yolda müessasât-ı talimiye bulunduğunu” (2017: 145) belirlenmelidir. Yazar, İbtidâî, Rüşdî, Sultanî ve Âlî olmak üzere dört dereceden oluşan eğitim sisteminde ilk iki basamağı Avrupa tahsiline gitmek için pek erken bulur. Yüksek öğrenim görmek için Avrupa’ya gidilmesi yazara göre en uygun olanıdır.

Halit Ziya Uşaklıgil Avrupa eğitimi için üç şeyin önemini vurgular: “Sinn, tahsil, para” (2017: 157). Halit Ziya’ya göre yurt dışında eğitimin sıkıntılarını çözüm olacak ilk şey; “[g]ençleri memalik-i ecnebiyeye mümkün merteye geç göndermek”tir (2017: 153). Gençlerin eğitim süreçlerinin temelini ülkelerinde görmeleri gerektiğine inanan yazar eğitim için yurt dışına olabildiğince geç çıkılmasından yanadır. “Sinn için zaten mukarrer ki bir genç eğer bir fitrat-ı müstesnaya malik değilse memalik-i ecnebiyeye tabir-i mahsusuyla ne kadar pîşkin giderse emraz ve mehâlike karşı kendisinde o derece kesb-i kuvvet etmiş bir muafiyet vardır” (2017: 157). Medeniyet olarak ileri bulunan Avrupa’da eğitimin önemini elbette inkâr etmediğini belirten yazar gençlerin belli eğitim süreçlerinden geçtikten sonra, ilerleyen yaşlarında, fikren olgunlaştıklarında yurt dışına gitmelerini uygun bulur.

Halit Ziya, Avrupa’ya giden öğrencilerde aranacak yaş kriterinden sonra öğrencinin alacağı tahsile göre bir eleme yapılabileceği önerisinde bulunur: “Nihayet şu neticeye vasil oluyorum ki tıp ve hukuk için burada tahsil-i âlî ikmal edildikten sonra yalnız bir devre-i tecrübe ve tekemmül için, diğer şuaabât-ı ihtisasiyede de tahsil-i sultaninin ikmalini müteakip talebe i’zâmı bir kaide-i sabite olmak üzere lazımlukabuldür” (2017: 161). Avrupa’da eğitimin bazı alanlar için elzem olduğunu belirten Halit Ziya yüksek öğrenim görmek isteyen her gencin yurt dışına çıkmasına gerek olmadığını ve

yurdumuzdaki bazı okulların da bu görevi görebileceğini ileri sürer: “[M]ekâtib-i idadiye ve sultaniye aleyhinde daima bir fikr-i nakîse-cû ile müsellahız. Bizde bu sınıftan olan mekâtib, elbette kemâlin nokta-i kusvasını irâe etmezler, fakat bunlardan pek çokları, misal olarak Galatasaray Sultanisi’ni tahattur etmek kâfidir, ihtiyaca bâliğan-mâ-belağ tekabül edecek hâldedir” (2017: 165). Eğitimde hevese değil ihtiyaca yönelik hareket etmeyi savunan yazar dil öğrenmenin gerekliliğine inanır ancak memleketin okullarının da eğitim açısından yeterli kapasitede olduğunu savunur.

Halit Ziya Uşaklıgil “Talebe Meselesi” isimli yazısının son bölümünde ise Avrupa’da eğitim almaya yönelik çözüm önerilerinin sonuncusunu sunar. Yazara göre özellikle dikkat edilmesi gereken “talebenin mümkün mertebe topluca bir hâlde bulunmasıdır. Her birini dünyanın bir memleketine, o memleketin bir başka şehrine, o şehrin bir başka muhitine atarak üç beş müfettişin vesâit-i nezaretini imha edecek bir tarzda işi dağıtmaktansa merâkiz-i medeniyenin birini ve orada da mahdud ve muayyen birkaç şehri intihab ederek hepsi bir arada bulundurmak, çocuklara Avrupa hayatını gösterip anlatmakla beraber kollarını, bacaklarını o hayat çarkının kayışlarına kaptırmamak” (2017: 169) için onların koruma altında tutulması ve her zaman takip edilmesi hususudur.

Sonuç

Halit Ziya Uşaklıgil, kaleme aldığı bütün eserlerinde Türk edebiyatına ve okuruna yeni bakış açıları kazandırmayı hedefler. Romanları ve hikâyeleri gibi kurmaca eserlerinde olduğu kadar düşünce yazılarında da okumaya, yazmaya kısacası eğitime verdiği önemi her fırsatta hatırlatan Halit Ziya Uşaklıgil, eğitimin insanı tamamlayıcı ve onarıcı etkisine inanmaktadır. Eğitime önem vermekle kalmayan Halit Ziya eğitimci olarak da görev aldığı Darülfünun’da verdiği derslerle gençlerin ufkunu genişletmeye çalışır. Toplumsal hayatta birbirinden ayrı düşünülemez iki kavram olan eğitim ve edebiyat bireyin sosyal bir varlığa dönüşmesinde en büyük yardımcılarıdır. Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kenarda Kalmış* kitabı bir edebiyatçı ve bir eğitimci olarak eğitime bakışı açısından sunulması bakımından oldukça değerlidir. Halit Ziya Uşaklıgil’in kitapta ilk değindiği nokta ahlak ve değer eğitimidir. Yazar, millet olarak eğitim açısından geri kalmışlığımızı eleştirirken bilim ve fenden ziyade asıl dikkat edilmesi gerekenin sağlam bir ahlak eğitiminin eksikliği olduğunu vurgular. Öncelikle ahlakın terbiye edilmesinin altını çizen Halit Ziya, ahlak eğitiminin yetersizliği hususundaki eleştirilerinde tembelliğe vurgu yapar. İlerleme ve olgunlaşma yolunda insanların hasetten uzak durmasının, bu hissini esiri olmadan ahlakını eğitmesinin gerekliliğini belirtir. Halit Ziya eğitimin önemini vurguladığı yazısında evden ayrılıp okula ilk adımlarını atan çocuklarının arkasından biraz da baba yüreğinin verdiği hassasiyetle duygulanır ve eğitim hayatının çocuklar için bir dönüm noktası olduğunu ifade eder. Yazarın eğitim hususunda özellikle üzerinde durduğu mesele Avrupa’ya tahsil için gönderilen gençlerin durumudur. Eğitim için gidilen Avrupa’dan görevinin bilinciyle yurduna geri dönmeyi Türk gencine bir vazife hükmünde bildiren Halit Ziya, bu ağır vazife karşısında onun endişe etmesini anlayışla karşılar. Yazar Avrupa’da eğitim görmeyen değil asıl geri döndüğünde memleketinde Türk gencini nasıl bir ortamın beklediğinin önemini tartışır. Yazara göre amaç sadece öğrencilere eğitim aldırarak değil o eğitimi nasıl aldıkları ve yurda döndüklerinde o eğitimle ne yapacaklarının belirlenmesidir. Bu konuda ne gençler ne de yetkililer bilinçlidir. Medeniyet olarak ileri bulunan Avrupa’da eğitimin önemini elbette inkâr etmediğini belirten yazar gençlerin belli eğitim süreçlerinden geçtikten sonra, ilerleyen yaşlarında fikren olgunlaştıklarında yurt dışına gitmelerini daha uygun bulur. Son olarak Halit Ziya, yetkililerin gidecek öğrenciler için yer seçimini dikkatli yapması ve onların Avrupa’da mümkün mertebe toplu bir hâlde bulunmasının gerekliliğine değinir. Halit Ziya bütün bunların sonunda eleştirilerinin yanlış anlaşılmasını ve gençlerin Avrupa’da tahsil görmeye her zaman ihtiyaç duyabileceğini de ekler. Bu bağlamda Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kenarda Kalmış* kitabındaki düşünce yazıları hem ahlaki değerler hem de Avrupa’daki eğitim sürecinin yönetimi kapsamında literatüre katkıda bulunur.

Yazar Katkıları: Tek Yazar Fikir ; Tasarım Denetleme ; Kaynaklar ; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi ; Analiz ve/veya Yorum; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan ; Eleştirel İnceleme

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: Sole Author Concept ; Design ; Supervision-Resources; Data Collection and/or Processing; Analysis and/or Interpretation ; Literature Search ; Writing Manuscript ; Critical Review

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Ethical Committee Approval: -

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö.1000-M.S.2009)*. 15. Baskı. Ankara: Pegem Yayınları.
- Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim (1839-1924)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Bilim, C. (1998). Osmanlılarda Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi. *Anadolu Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S.1. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Binbaşoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çağrı, M. (1989). Ahlâk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları. (1-9).
- Davison, R. (2020). Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim. (Çev. Mehmet Seyitdanlıoğlu). *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (Ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dilmaç, B. (2002). *İnsanca Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dölen, E. (2013). *İstanbul Darülfünunu'nda Alman Müderrisler (1915-1918)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dursun Önen, K. F. & Yalçın Çelik, S. D. (2022). Cihan-ı medeniyet'in ortasında bir Osmanlı aydını: Halit Ziya Uşaklıgil'in hatırat ve mektuplarına eleştirel bir bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (29), 265-284.
- Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. C. 1-2. İstanbul: Eser Matbaası.
- Güngör, E. (2000). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Huyugüzel, Ö. F. (2010). *Edebiyatımızın Zirvesindekiler Halit Ziya Uşaklıgil*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kavcar, C. (1999). *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2020). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selçuk, M. (2012). *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sınar, A. (1992). Halit Ziya Uşaklıgil'in Çocuk ve Gençlerin Yetiştirilmesi ile İlgili Düşünceleri. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. S. 4. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları. (189-198).
- Şener, H. (2013) Hayriyye-i Nâbi'de Aktarılan Değerler. *Turkish Studies*. 8/1. 2501-2524.
- Topçu, N. (2018). *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Değer. <https://sozluk.gov.tr> Güncel Türkçe Sözlük içinde. 25 Mayıs 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?ara=değer> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Eğitim. <https://sozluk.gov.tr> Güncel Türkçe Sözlük içinde. 25 Mayıs 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?ara=eğitim> adresinden erişilmiştir.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Öğretim. <https://sozluk.gov.tr> Güncel Türkçe Sözlük içinde. 25 Mayıs 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/?ara=öğretim> adresinden erişilmiştir.
- Ulusoy, K., Dilmaç, B. (2020). *Değerler Eğitimi*. (6.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Uşaklıgil, H. Z. (1962). *Sanata Dair*. C. IV. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2008). *Kırk Yıl*. (Haz. Nur Özmel Akın). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2012). *Saray ve Ötesi*. (Haz. Nur Özmel Akın). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2017). *Kenarda Kalmış*. İstanbul: Everest Yayınları.